

Otira e to ana te ra ki tua o nga pae maunga, akuanei ka nhia a Papa-tuanuku ki te kahu o Whiro. He mea pai kia mahara tataui ki tetahi pepeha a nga koeke:—"Ka riro he au heke e kore e hoki ki tona matapuna ano."

Ka huri i konei, e heke ana.

NA TE PEEHI (ELSDON BEST.).

TE WIREMU KARUWHA.

HE HURIHANGA RAU TAU, 1823 ki 1923.

(*Wahi tuarua.*)

KUA whakaaturia i *Te Toa Takitini* o Maehe te hokinga o te Wiremu ki Ingarangi i muri iho i nga pakanga o te moana. Kua oho te taha wairua i roto i a ia i tenei wa, a kua tuturu tona whakaaro ki te tapae i tona tinana mo nga mahi a te Ariki.

I te tau 1818 ka marenatia ia ki tona hoa wahine. E rima tekau o raua tau e mahi tahi ana i roto i te iwi Maori, a katahi ano raua ka wehea e te mate. Ko tona hoa tuturu i tenei wa i roto i nga tikanga o te Whakapono, ko tona taokete, ara ko Maihi (E. G. Marsh). He minita taua tangata, he mema hoki no te komiti o te Hahi (C.M.S.).

Kei te akona a Te Wiremu i tenei wa ki nga hohonutanga o nga mahi a te Hahi. Kia marama ai nga korero o muri nei me hoki ta tatou korero ki te Timatanga mai o te whakapono ki Nu Tireni.

Ko te tangata tuatahi nana i kauwhau te Rongo-pai ki o tatou matua ko Te Matenga (Marsden). He minita taua tangata no te Hahi o Ingarangi. I haere mai i Ingarangi ki Poihakena (Sydney) hei minita mo nga herehere i noho ki reira i tera wa. He maha nga Maori e tae ana ki reira i runga i nga kaupuke patu weera. Ka kite ia i te Maori i reira ka manaakitia e ia. I runga i tona whakamiharo ki te ahua o te Maori, ka tupu te whakaaro i roto i a ia kia maungia mai e ia te taonga nui o te ao, ara te whakapono, ki te iwi Maori.

No te ra o te Kirihimete i te tau 1814 ka kauwhau a te Matenga i te kauwhau tuatahi o te Rongopai i rongo ai o tatou tipuna i te ingoa o te Ariki o Ihu Karaiti. Kua tae noa mai a te Matenga, engari na nga rongo kohuru, me nga rongo kai-tangata o te iwi Maori, ka araitia ia e te Kawanatanga i Poihakena.

Ko tona whakaaro tera e tere te huri o te iwi Maori ki te maramatanga o te whakapono mehemea ka akona ratou i te tuatahi ki nga mahi ahu-whenua, me nga mahi-a-ringa. I te tau 1807 ka hoki a te Matenga ki Ingarangi, ka whakatakoto i ona whakaaro mo tenei take ki te aroaro o te Komiti o te Hahi (C.M.S.). Whakaaetia ana tana take, a whakaritea ana kia tokorua nga tangata hei mau mana ki Nu Tireni, ko